

АПОСТОЛИЧЕСКИЯТ МИСИОНЕР КРЪСТЮ ПЕЙКИЧ (1665–1730)

Марта Бур

Мирският свещеник Кръстю Пейкич е свидетел, а в някои случаи е сподвижник на събития, които са допринесли много за оформяването на сегашния облик на нашия регион.

В научните изследвания обикновено се изтъква, че сведенията за него са оскъдни и разпръснати, но онова, което той смятал, че е необходимо да се знае за него е, че е българин от Чипровско и апостолически мисионер, че е каноник при катедралата в унгарския град Пейч, а после е абат на обителта „Свети Георги“ в Чанад – това той сам отбелязва на титула на отпечатаните трудове.

Първото съчинение на Кр. Пейкич е на кирилица – „Зарцало истине нед цркве источне и западне...“, и е отпечатано през 1716 г. във Венеция. По-късно, през 1725 г. в унгарския град Трнава (сега Словакия), е издаден латинският вариант на същото произведение, а през 1730 г., пак на латински, Пейкич публикува труд под заглавие „Ортодоксално съгласие на източната и западната църква на една и съща истина за произхода на Светия дух“.

След появата на „Зарцало истине...“ още през 1717 г., по време на поредната война против османците през 1716–1718 г. Кр. Пейкич издава „Мохамеданинът, обучен съгласно Корана, догматика и катехизис по христовия закон“.

Посочените трудове на Кр. Пейкич свидетелстват за неговата отлична богословска подготовка и образованост, която той е получил в чипровското училище, а после в папския колеж „Колегиум урбанум“ в Рим.

Известно е, че след ръкополагането си за свещеник (1698 г.) Кръстю Пейкич е бил духовен пастир на чипровските българи, настанени в Трансилвания, в град Алвинц. После той е служил при сънародниците си във Влашко. По това време във францисканския манастир в Търговище (във Влашко) е станал послушник, без да е бил подстриган за монах. През 1704–1709 г. Кръстю Пейкич е бил във Венеция, а през следващия период от живота му е бил селски свещеник в Югозападна Унгария, а после през 1715–1718 е каноник при епископската катедрала в унгарския град Пейч. Той се е оттеглил от тази доходна длъжност поради спречкване с тамошния епископ. Такава висока длъжност Кр. Пейкич е изпълнявал и в Торино, и в Белград, където е починал през 1730 година.

От съвсем кратката справка за него става ясно, че той като свещенослужител е изпълнявал възлаганите му задачи в обширен район: в Олтения, Трансилвания, в Белград, в Унгария, в Хърватска и Италия. Заедно с това този високообразован духовник е бил и плодовит книжовник. Кръстю Пейкич служебно не е бил прикрепен към структурите на една или друга епархия, а е действал като апостолически мисионер, изпълнявайки задачи, поставени му от „Светата конгрегация за разпространение на вярата“. Показателно е и писмото на Кр. Пейкич от 9 август 1716 г. изпратено от Трнава до секретаря на Светата конгрегация. В него той уведомява адресата за своята книжовна дейност и за бъдещи творчески планове „...тук във академичната печатница оставих една книга, съставена от мен, за да бъде отпечатана срещу турците и срещу отвратителната им секта... после ще диря милостта на императора, на когото посветих книгата, за да бъде тя преведена с турски букви и на турски език...“.

Тук е мястото да споменем информацията, която намираме в публикацията на унгарския историк Тамаш Феделеш за канониците в епархия Пейч. Тя е включена в сборника „Епархия Пейч през XVII–XVIII век“ (2005 г.). Феделеш дава сведения общо за 30 каноници, служили при катедралата в Пейч. Авторът предполага, че Кр. Пейкич станал каноник в Пейч, а също и в Турино, и в Белград благодарение на намесата на владетеля – Карл Трети. А това означава, че българинът с дейността си е заслужил императорско благоволение.

Към наследството на Пейкич са проявили интерес немалко български изследователи. Той привлича вниманието предимно на философи, литературоведи и историци. Внушителен е броят на публикациите, посветени на Пейкич.

През 1913 година Беньо Цонев вече го споменава в публикацията си „Кирилски ръкописи и старопечатни книги“ в Загреб. Изглежда, че в Загреб той е открил съчинението на Пейкич „Зарцало истине...“.

През 60–70-те години на миналия век Пейкич е представен на българския читател от Иван Богданов. „Зарцало истине...“ се причислява от него към българските първопечатни книги. Богданов публикува и бележити дати из живота на Кръстю Пейкич.

Произведенията му са анализирани и от проф. Емил Георгиев. Като изследва проявите на барока в българската литература, този изявен български учен използва творческото наследство и на Пейкич (1971 г., 1972 г.).

Сред почитателите на Пейкич се откроява и Илия Конев, който информира българския читател за публикации, излезли за Кр. Пейкич в Хърватска.

Немалко публикации на този духовник е посветил и Божидар Пейчев. Те са печатани в академични издания, включително в „История на философската мисъл“ (1970 г.), „Антология на българската философска мисъл“ (1973 г.), а също и статии в периодични издания. В списание „Език и литература“ (1969 г.).

Пейчев представя в обобщен вид заслугите на Пейкич : „Пейкич днес предизвиква заслужен интерес с основното си съчинение „Мохамеданинът, обучен съгласно Корана...“. Пейкич провежда една оригинална и методична конверсия на мохамеданска идеология и по този начин косвено служи на националната българска кауза от онова време“.

От казаното дотук става ясно, че визираните автори правят своите заключения за Кр. Пейкич, за неговото дело въз основа на съчиненията му, без да отчитат при какви общности работи той, кой го подкрепя, има ли опоненти, откъде са доходите му и пр.

Относно доходите се знае, че през 1715–1718 г. като каноник в Пейч е добре възнаграден и така става възможно онова, за което той пише в цитираното вече писмо, че първата си книга „Зарцало истине...“ е издал във Венеция със собствени средства.

В престижното издание „История на българите. Късно Средновековие и Възраждане“ (2004 г.) трудовете на Кр. Пейкич са представени и анализирани сред факторите на българското Възраждане. Авторът на рубриката „Национална идея“ установява, че „за Пейкич има един враг – това са турците“, и следва цитат от негово съчинение: „С помощта на Бога ще работя до смъртта си за църковно единство, защото със своето неразбирателство православни и католици помагат за това, Бог да чуе невярната молитва на турчина, който навсякъде моли Бог да няма мир между християните“.

Изложеното дотук показва, че визираните автори са единодушни за това, че съчиненията на католическия духовник, възникнали и запазени в чужда среда, представляват неделима част от българското историческо наследство. Мястото и статутът на Кръстю Пейкич в българската общност и заедно с това значението на неговото книжовно наследство в българската култура са предмет на разсъждения след появата на монографичния труд „Мисионер на Подунавието. Кръстю Пейкич“ от хърватския учен Йосип Турчинович, Загреб, 1973 г.

В статията „Към биографията на Кр.Пейкич (1665–1730)“ (Векове, книга първа, 1980 г.) Карол Телбизов отбелязва, че повечето от биографите на Пейкич „...го представят като странствуващ мисионер безотечественик, пребродил почти цяла Югоизточна Европа, без постоянна енория и родна среда... Йосип Турчинович го нарича направо мисионер на Подунавието“. К. Телбизов категорично отхвърля това твърдение и смята, че Пейкич е бил български свещеник с постоянна енория, където е имал и постоянна родна среда. „Познаването на тези факти – пише по-нататък Телбизов, – е важна предпоставка за изясняване на корените и българския характер на литературното творчество и за определяне на мястото му в нашето народноосвободително движение.“

Да се изясняват корените на литературното творчество на Пейкич, е задача, изискваща обемна и изследователска работа. Преди всичко трябва да се

открит пътешата, водещи към целта, т. е. да се добавят сведения относно състоянието на българската общност, с която е бил свързан Пейкич.

Информацията, която извличаме от издадените напоследък документи, издирвани във Ватикана, в архивите на различни църковни институции във Виена, Будапеща и прочее, значително допълва познанията ни за порядките в европейските владения на османците, а също и за бита на подвластното население. Очертава се цяла система от връзки, която е допринесла за обмена на материални и културни ценности между поданиците на Портата и християнската част на Европа.

На първо място трябва да се споменат търговските връзки между християнски страни и османската империя, осъществявани от дубровничани, евреи, гърци, арменци, българи и други.

Обикновено се изтъква – с пълно основание – важната роля на дубровничани в стопанския живот на Балканите. По суша и по море те са изнасяли суровини от османските владения и са внасяли европейски текстил, стъklarски изделия и много други западни стоки. Благодарение на печалбите и привилегиите, предоставени им от Високата порта, тези търговци имали възможност да подпомагат католиците в Османската империя. Поради тяхната доказана ревност и привързаност към своята църква Светият престол използвал дубровнишките търговци при организиране и поддържане на католическите мисии в османските владения.

Чипровските българи католици също допринасяли за трансляция на западни културни ценности в Османската империя. Като търговци, те са действали предимно във Влашко и Трансилвания. Като османски поданици в чужда територия, чипровчаните договаряли с влашките владетели условията, при които те имали право да работят в техните владения. Правата и задълженията са уточнени в грамоти от 1654 г. и 1669 г. Българите католици изнасяли от Влашко, може би и от Молдова едър рогат добитък, восък и мед за Венеция. Те използвали един търговски път, който е пресичал днешна Южна Унгария.

Българите от Търновско, от дунавските градове, от Македония, куцовластите от Москополе търгували в Трансилвания, а също и на територията на днешна Унгария, Словакия и Полша. Тамошните техни колонии ангажирали свои свещеници и ревностно пазели своите православни традиции.

Християнските поданици на султана не са били лишени от възможността да посещават светите за тях места. Освен за пътуването до Ерусалим има сведения за поклонници и за Атонските обители. Според данни 1527–1728 г. Зографският манастир е бил посещаван от поклонници от православни страни, също и от Унгария. В документи от XVII–XVIII век, запазени в манастира „Свети Павел“, в Атон има данни за посетители от Буда, Комаром, Темешвар и Срем. През същото време, по точно през XVII век според мисионерски писма самите мисионери и редови католици от Унгария под османска власт и от

Трансилвания сравнително често пътували за Рим и там участвали в големите църковни празници, като са транспортирали за своите общности книги, учебници, изображения на светци. Случвало се е и боледуващи мисионери, работещи в селища около Темешвар, да прибегват до помощта на виенски лекари.

След сключване на Карловатския мирен договор (1699 г.) във визираната тук система от връзки настъпват значителни промени. Става необходимо да се решават нови задачи:

1. Уреждане на статута на чипровските бежанци във Влашко, Трансилвания и в селищата край търговския път, водещ до Венеция – например в Бая, Пейч, Осиек и др.

2. Уточняване на условията, при които са поставени да живеят на унгарска територия в пределите на Хабсбургската империя внушителната маса православни сръбски преселници заедно със своите духовни пастири, начело с Ипекския патриарх Арсений Черноевич.

Тук е нужно да се има предвид, че папството и виенският двор енергично са се застъпвали за уния и за целта са били положени много усилия, обаче без особен резултат.

От изложеното дотук се вижда, че Кръстю Пейкич е действал в една обширна територия. През първата третина на XVIII век той е трябвало да откликва на най-различни обществени потребности, случки и събития. Това, което го е мотивирало както в свещеническата му служба, така и в книжовното му творчество, не е достатъчно застъпено в досегашните изследвания. Все още не е очертано в пълнота делото на този българин.